

De erfpachtgrond van 1269 in ‘themenesse’

De grond van het Kapittel van Sint-Jan in Eemnes

JAAP GROENEVELD

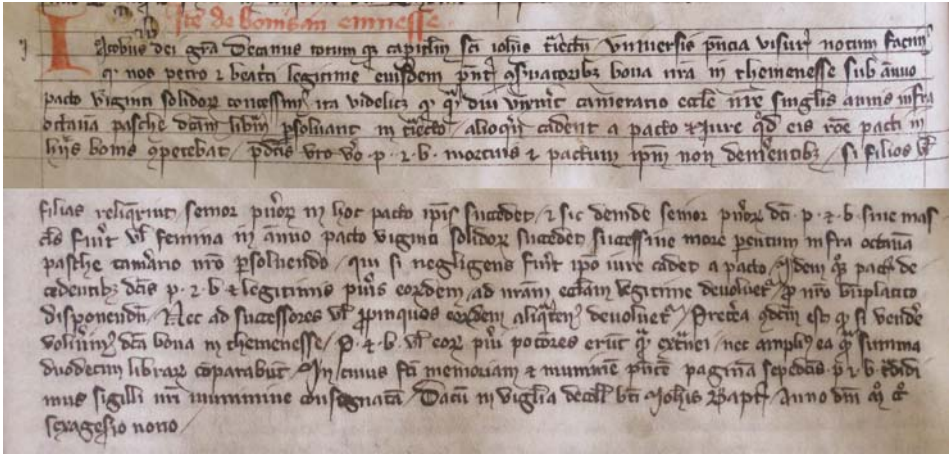
Deze maand is het nog net 750 jaar geleden dat Eemnes voor het eerst is genoemd en dat was voor mij al in 2017 reden om daar eens dieper in te duiken. Die drang om meer te willen weten over de 13^e-eeuwse toestand van Eemnes heeft geleid tot een verrassende ontdekking. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid heb ik de locatie van de grond ontdekt die in 1269 in erfpacht werd uitgegeven door het Kapittel van Sint-Jan te Utrecht. Daarbij is gebruik gemaakt van origineel middeleeuws bronnenmateriaal, zoals het Liber Rubeus uit 1339 als oudste document. Daarnaast heb ik ook gebruik gemaakt van losse oorkonden en rekeningboeken vanaf 1379. Deels zijn ze (ondertussen) ook toegankelijk gemaakt via internet als gescande originele handschriften. Het is een bijzondere ervaring om een boek in handen te hebben dat 680 jaar oud is.¹

1269: PIETER EN BEATRIJS PACTEN GROND IN ‘THEMENESSE’

Op de dag voor het ‘feest van de Onthoofding van Sint-Jan de Doper’, 28 augustus 1269, bezegelt deken Jacobus van het Sint-Janskapittel in Utrecht een erfpacht-overeenkomst waarin Eemnes – voor zover nu bekend – voor het eerst wordt genoemd. Deze oorkonde is als kopie in het ‘Liber Rubeus’, een oorkondenboek van dit kapittel uit omstreeks 1339, overgeleverd en hij komt daarin voor als ‘Ite[m] de bonem emnesse’ (Evenzo van het goed te Emnesse). (Zie pag. 32.)

Helaas vinden we hierin geen enkele aanwijzing voor de exacte locatie van het betreffende goed. Wel lezen we eruit dat ze blijkbaar het hele bezit – ‘onze goederen’ – van het kapittel in Eemnes in erfpacht verkrijgen met het recht dat hun

'Ite[m] de bonem emnesse' (coll. Het Utrechts Archief; foto auteur).

Hier volgt een vertaling van de oorkonde in hedendaags Nederlands:

Jacobus, deken, en het kapittel van St.-Jan, wij maken bekend, dat wij aan Pieter en Beatrijs, zijn wettige vrouw, onze goederen in themenesse, die ze nu gebruiken, voor een jaarlijkse pacht van 20 schellingen toewijzen, en wel zo, dat zij, zolang ze leven, aan de kameraar van onze kerk elk jaar binnen het octaaf van Pasen de genoemde 20 schellingen betalen in Utrecht; anders raken ze pacht en recht op deze goederen kwijt dat hun toekwam vanwege deze pacht. Maar als Pieter en Beatrijs overlijden en deze pacht niet meer aan zich binden, en als zij zonen of dochters zouden nalaten, zal de oudste van de kinderen hen in deze pacht opvolgen, en zo zal daarna het oudste kind van Pieter en Beatrijs, hetzij mannelijk of vrouwelijk, de pacht betalen, anders raken ze pacht kwijt. De pacht zal bij het overlijden van de wettige kinderen van Pieter en Beatrijs weer aan onze kerk wettig vervallen, en wij zullen er naar ons goedvinden over beschikken, en zal niet vervallen aan de opvolgers of hun nabestaanden. Bovendien is de voorwaarde gesteld dat, als wij deze goederen zouden willen verkopen, dat dan Pieter en Beatrijs of hun kinderen eerder aan bod zijn dan buitenstaanders, en dat zij hoogstens twaalf pond zullen betalen. Als bewijs van deze overeenkomst hebben we ons zegel aan deze oorkonde gehangen en aan Pieter en Beatrijs overhandigd. Op de dag voor het feest van de Onthoofding van St.-Jan de Doper, 28 augustus 1269.²

oudste nakomeling dat mag voortzetten. Bij verkoop zijn zij de eersten die de kans krijgen tegen 12 pond (à 20 schellingen elk). Ook over de omvang staat er niets. De belangrijkste vraag voor dit artikel is: Waar lag de grond die in 1269 in erfpacht is gegeven?

Het is duidelijk: de grond lag in 'themenesse', wat we lezen als een oudere vorm van Eemnes, 'Nes aan de Eem'. Een 'nes' is in het algemeen een landtong, maar in dit verband het oeverland in een binnenbocht van een rivier. Daarvan zijn er zeker drie, hooguit vier aan te wijzen in Eemnes, maar welke?

WAT WAS HET KAPITTEL VAN SINT-JAN IN UTRECHT?

In het midden van de elfde eeuw stichtte bisschop Bernold (1027-1054) de Sint-Janskerk met het daaraan verbonden kapittel van twintig kanunniken. Er waren in totaal vijf kapittels in Utrecht. Om te beginnen het Domkapittel en het kapittel van Oudmunster (Sint-Salvator), waar Bernold drie kerken met hun kapittels aan toevoegde, in die volgorde: Sint-Pieter, Sint-Jan en Sint-Marie. De Dom zou zo omringd en beschermd zijn door vier kerken in een kerkenkruis. De taak van het Janskapittel was uitdrukkelijk het verzorgen van het koorgebed, het celebreren van missen, de verzorging van schriftlezingen en dergelijke en allerhande diensten in het koor. Evenals de andere kapittels had het een taak in het wereldlijke en kerkelijke bestuur van het bisdom en het Sticht van Utrecht.

Om in het levensonderhoud van de twintig kanunniken te voorzien was door de bisschop bij de stichting aan het kapittel een aantal goederen geschonken, de zogenaamde 'dos'. Daar werd in de loop van de tijd nog wel het een en ander aan toegevoegd. Aan het hoofd van de kanunniken stond de proost die de verantwoordelijkheid had voor hun geestelijke en lichamelijke welzijn. Daarnaast kwam later de deken naar voren als vertegenwoordiger van de kanunniken en gesprekspartner tegenover de proost.

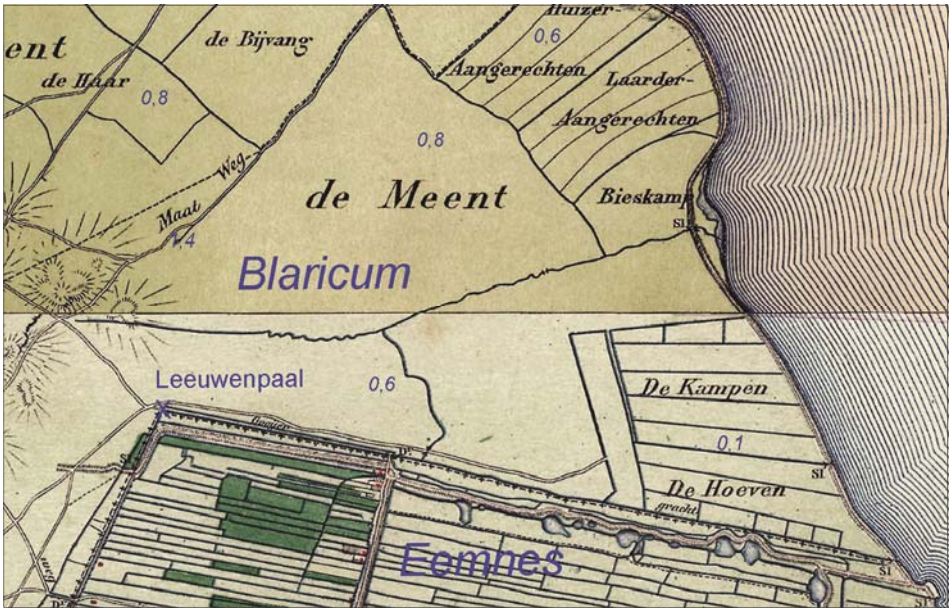
Al deze goederen werden gebruikt door anderen waarbij verschillende relaties tussen de gebruikers en het kapittel bestonden. In verband met die verschillende relaties bestaan bepaalde betalingen. Pacht was een overeenkomst tussen de landeigenaar en de gebruiker, waarbij de laatste jaarlijks een vast bedrag betaalde voor het gebruik. Erfpacht betekende in dat verband dat de pacht erfelijk overging naar een nabestaande. De indruk bestaat dat erfpachters ook weer aan andere gebruikers verpachtten. Er waren ook andere relaties tussen grondgebruikers en het kapittel waarbij andersoortige betalingen golden, ook in relatie tot Eemnes. Die laten we hier verder buiten beschouwing omdat het hier alleen om erfpacht gaat.

KAPITTELBEZIT IN EEMNES: OP DE TAST DOOR EEN DOOLHOF

Het eerste wat je doet bij een onderzoek is nagaan wat anderen al hebben geschreven. Wat al is uitgezocht hoef je per slot van rekening niet zelf te doen. De Laarder landbouwingenieur T. van Tol had in 1983 al eens iets geschreven over het kapittelbezit van Sint-Jan in het Gooi en op de grens met Eemnes. Daaruit bleek dat omstreeks 1900 de Utrechtse archivaris Samuel Muller Fz. verschillende aanwijzingen van bezit in het Gooi en Eemnes al eens op een rij had gezet. Het proefschrift en standaardwerk over het kapittel van Ellen Palmboom (1995) is de nieuwste publicatie die hier als uitgangspunt geldt. Palmboom en Van Tol noemden De Hoeven in de Blaricummer Meent, bij het Eemmeer en net ten noorden van de Eemnesser Noordpolders, als zeer oud bezit van het kapittel. Daar kwamen twee andersoortige betalingen voor met veel lagere bedragen dan de erfpacht die Pieter en Beatrijs moesten betalen. Die konden we dus direct uitsluiten.³

L.P. Serrurier, gezicht op de Sint-Janskerk in Utrecht vanuit het noorden omstreeks 1730, vermoedelijk naar een ouder voorbeeld (coll. Het Utrechts Archief).

De Blaricumse Meent met daarin De Hoeven op de grens met Eemnes die het Kapittel voor het vaststellen van de grens van Het Sticht beschouwde als behorend bij Eemnes (Kadaster, bewerking auteur).

Zonder geluk vaart niemand wel

Er waren nog vijf erfpachtovereenkomsten van het kapittel van Sint-Jan met betrekking tot Eemnes uit de periode 1354 tot en met 1547. Zouden die te maken hebben met De Hoeven? Dat zou wel vreemd zijn, want sinds 1535, maar vermoedelijk al eerder, lagen De Hoeven op Goois gebied sinds het vonnis over de grenscheiding uit dat jaar. Daarbij werd de huidige noordgrens van Eemnes definitief, maar we kunnen op een kaart uit omstreeks 1520 zien dat de Gooiergracht daar al lag. De oorkonde van 1547 paste niet in dat plaatje. Ik kwam er niet uit.

In verband met genealogisch onderzoek en recentelijk ook voor het jubileumboek van de HKE, waarin alle plaats-, water-, dijk-, huis-, straat- en erfnamen worden behandeld, maakte Wiebe van Ijken een overzicht van alle erven en hun eigenaren en/of gebruikers op basis van oude belastingregisters. In het voorjaar van 2019 was hij naar het verleden toe gevorderd tot de 'legger' of 'blaffaard' van het 'morgengeld' van 1511. Hij had ook al die van het 'oudschildgeld' van 1536 en 1548 verwerkt. 'Morgengeld' was de grondbelasting per 'goede morgen' (in ons geval ca. 0,85 ha)⁴, te betalen door de pachter. 'Oudschildgeld' was die naar de

waarde van het bezit, uitgedrukt in een rekenmunt genaamd 'oud schild', die al niet meer als gangbaar betaalmiddel werd gebruikt; de eigenaar moest nu ook betalen zodat die ook werd geregistreerd.

Wiebe van Ijken had na gigantisch monnikenwerk dit doorzoekbare bestand met gegevens met me gedeeld in verband met het jubileumboek. Op zeker moment dacht ik 'laat ik eens kijken of het Sint-Janskapittel hierin voorkomt'. Na wat verschillende zoektermen geprobeerd te hebben was het: bingo! In de kolommen betreffende het oudschildgeld van 1536 en 1548 bleken de 'Heeren van Sint Jan tUtrecht' eigenaren te zijn van 'de vier akkers', die bekend staan als 'Cornelis Lambertsz of Brouwers en Bots erf' (Meentweg 75). Dit erf bestond uit twee in de lengte verdeelde gelijke helften van twee akkers, die soms verschillende (erf)pachters of gebruikers hadden. Maar was dit dezelfde grond die in 1269 en volgens de andere vijf overeenkomsten werd verpacht? Dat stond nog te bezien.

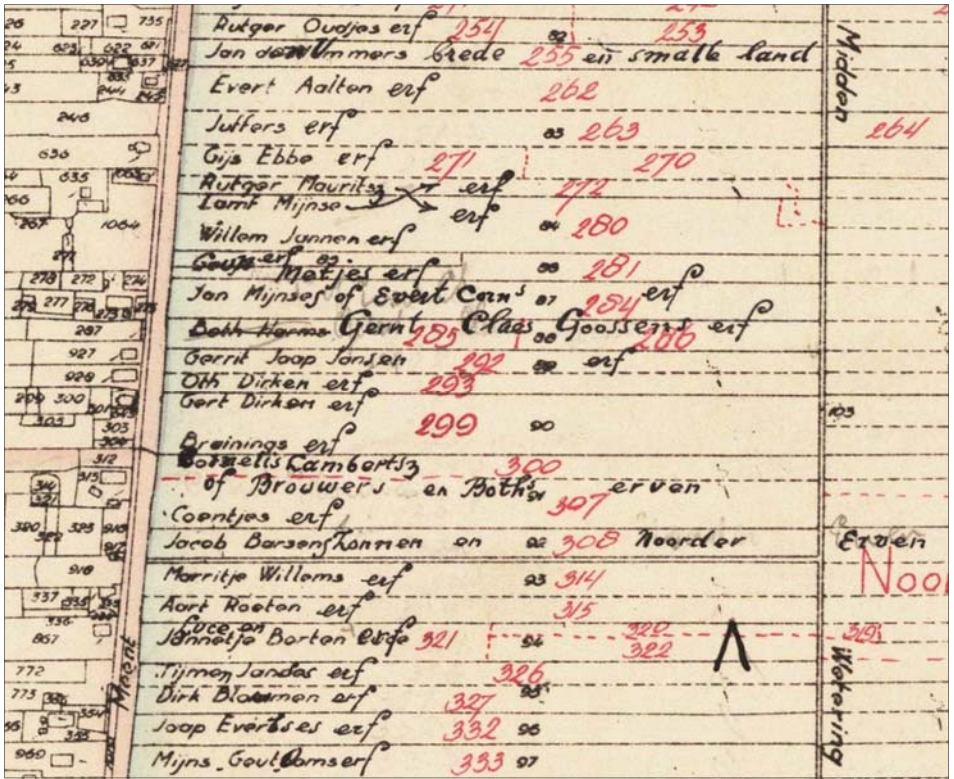
Het begrip 'akker' kan voor de gemiddelde lezer verwarrend overkomen. Het is geen stuk bouwland van willekeurige omvang, maar in dit verband is een 'akker' een oppervlaktemaat. In Eemnes was een '(grote) akker' een vierde deel van een 'oud erf', in de lengte verdeeld, en ca. $4\frac{1}{2}$ 'goede morgen' groot.⁵ Was de grond slechter, dan was de oppervlakte groter, was hij beter, dan kleiner.

BROUWERS EN BOTS ERF OF RIJTS LANT

De gelukstreffer leidde al direct naar vijf 14^e- tot 16^e-eeuwse erfpachtovereenkomsten, die zowel de vier als de twee akkers betreffen en die op zichzelf niet aan elkaar te relateren waren. Met het genoemde overzicht van de belastingregisters in de hand waren verbindingen te leggen via de namen van de gebruikers en vooral via die van de burens. We moeten ons hierbij realiseren dat deze vijf oorkonden slechts een deel vormen van wat er mogelijk ooit geweest is.

Deze oorkonden beschrijven wie de overeenkomst aangaat met het kapittel, hoe groot het oppervlak is (twee of vier akkers), wie de eigenaren of gebruikers zijn van de naastliggende gronden, wat er jaarlijks voor betaald moet worden en verdere aanvullende voorwaarden. Bij de 'twee akkers' zijn aan één zijde de Heren van het Kapittel zelf naastliggende. Het gaat om twee oorkonden met betrekking tot vier akkers uit 1357 en 1398 en drie oorkonden met betrekking tot twee akkers uit 1354, 1502 en 1547. Omdat vier van de oorkonden ouder zijn dan 1511 heb ik ook oudere leggers op het morgengeld moeten naslaan (1446 en 1470). Namen van gebruikers heb ik verzameld in een schema, waaruit verbanden zijn af te lezen met de naastliggende gebruikers en latere opvolgers.⁶

Kaart 1: Fragment van een kadastrale kaart uit 1941 (Archief Eemland, nr. 1001-456) met oude perceelindeling uit 1824 (rood) en de nieuwe volgens de Ruilverkaveling Eemnes van 1939 (zwart). De erfstroken hebben sinds de 18^e eeuw bevroren ervennamen, die vaak veel ouder zijn. Zie 'Cornelis Lambertz of Brouwers en Both Erven' en 'Breinings Erf' (lees 'Brunings Erf', die ooit van het Sint-Janskapittel waren.

De buren maken het verschil

Het bleek dat vooral de 'naastgelanden' (de buren) uitsluitsel gaven over de vraag of de oorkonden om Brouwers en/of Bots Erf gaan. In de oorkonde uit 1357 betreffende vier akkers zitten Everard Gijszoon (Everardi fili Ghisonis) aan de noordzijde en Volken Nane Bertouds aan de zuidzijde. In de oorkonde van 1398 over vier akkers zijn het respectievelijk Ghysbert Eberts soen en Bertoud Rutgers. We mogen rustig aannemen dat Everard Gijszoon de vader is van Ghysbert Eberts soen. Ook de naam Bertoud aan de zuidkant wijst op een familierelatie. Deze beide oorkonden gaan daarom over hetzelfde land. Qua tijdsinterval kan het net.

Dit wordt alleen maar verder bevestigd door de namen te vergelijken met die in

de leggers op het morgengeld van 1446, 1470, 1511 en verder in het overzicht van Wiebe van Ijken. Daaruit blijkt dat aan de zuidzijde in 1446 Bertout Rutgers en anderen gebruikers waren. In 1470 wordt het land naar hem 'Bertout Rutgers lant' genoemd en in 1511 'Bertout Rutgersz erve'. Tegenwoordig gaat dit om Coentjes Erf. De 'vier akkers', waarom het hier gaat, betreffen dus Brouwers en Bots Erf (Meentweg 75) ten noorden van Coentjes Erf. Aan de noordkant van deze 'vier akkers' ligt Brunings Erf.

De oorkonden van 1502 en 1547 betreffende 'de twee akkers' passen ook helemaal in dit schema. Het gaat hierbij om de noordelijke helft van de vier akkers, dat wil zeggen Bots Erf. Het kapittel had zichzelf als buur aan de zuidzijde. In 1502 was Margriet Bruninx naastgeland, die de verbinding legt met 'Margriet Bruenis Lant' in 1536, dus Brunings Erf.

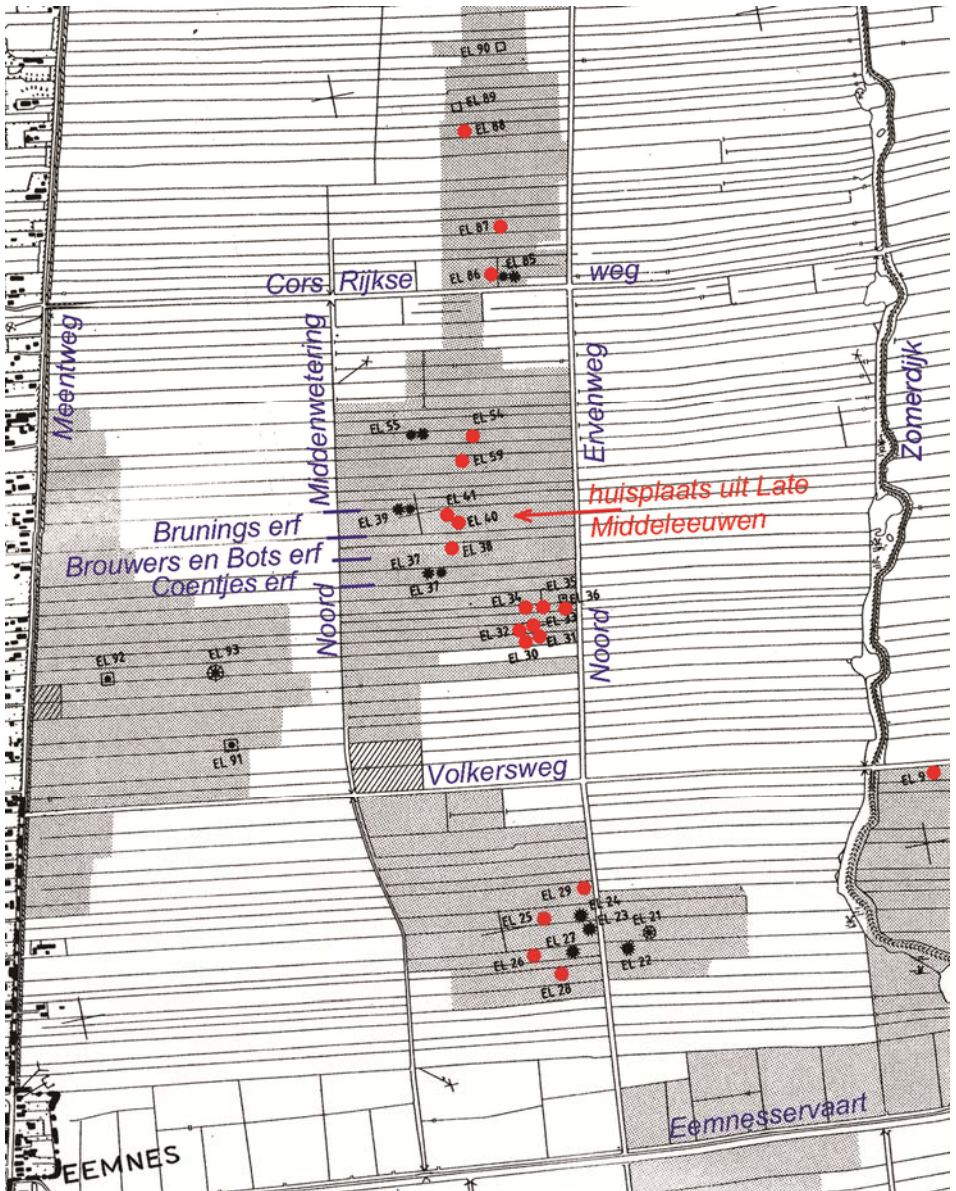
De oorkonde van 1547, waarin geen burens worden genoemd, brengt ons in verbinding met het recentere verleden via Thomas Folkens Both. Het gaat hier om een voortzetting van de erfpacht van de noordelijke twee akkers, die eerder in bezit waren van zijn moeder. In de leggers op het oudschildgeld van 1536 en 1548 treffen we Volken Bot Gerrits te Amersfoort aan als gebruiker van de vier akkers, die in 1536 ook bekend staan als Rijts Lant. In 1599 gaat het om de erfgenamen 'Lambert Petersen Brouwer, [en] de erfgenamen van Hendrick Both'. Later zullen de noordelijke twee akkers bekend staan als Bots Erf.

De oorkonde van 1354 valt er een beetje buiten. Daarvan is het kapittel van Sint-Jan zelf naastliggend aan de noordzijde. Maar de nieuwe erfpachter Jan Huesman Jacobszn, burger te Utrecht, en de zuidelijke burens passen niet in het schema. Ook beëindigt in 1357 Gretha Petersdochter Pijl haar erfpacht van de vier akkers, wat maakt dat de oorkonde van 1354 niet lijkt te gaan over de zuidelijke helft van de vier akkers. Meer over haar hierna. Wellicht gaat deze oorkonde over twee akkers van Coentjes Erf. Mevrouw dr. A. Johanna Maris suggereerde al een tweede erf, maar zij kon de plaats van de erfstroken niet aanwijzen.

WAAR LAG DE GROND VAN PIETER EN BEATRIJS IN 'THEMENESSE'?

Wat heeft dit nu allemaal voor gevolgen voor de plaatsbepaling van de grond, die Pieter en Beatris in 1269 in erfpacht kregen? De oudste oorkonde voor de vier akkers is die van 24 juni 1357, waarvan de vertaling van de Latijnse tekst zegt: *'[de akkers] die Greta de dochter van Petrus genoemd Pijl cultiveert en waarvan Greta haar vruchtgebruik heeft, hebben wij terwijl het vruchtgebruik van genoemde goederen van deze genoemde Greta daarbij gehandhaafd blijft, verpacht of onder de*

Kaart 2: Alle laatmiddeleeuwse vondsten (rood; 1000-1500) in de Noordpolders op de archeologische vondstenkaart van de inventarisatie uit 1991 (fragment; ontleend aan H. Visscher, bijlage 7.1; bewerking door auteur). De grijze vlakken geven de onderzochte zandruggen aan.

naam van pacht in eeuwige erfpacht toegekend aan Johannes genoemd Cleijne de zoon van Menso om ze van ons te houden en te bezitten en om ze te cultiveren na de dood van genoemde Greta, van erfgenaam op erfgenaam voor een jaarlijkse pacht of jaarlijkse geldsom van 24 pond'.⁷ Dit moest te Utrecht betaald worden in de eerste twee weken na Sint-Maarten in de Winter (11 november).

Dit houdt in dat Greta aan het einde van haar leven was. In eerste aanleg ging het wat ver om zondermeer via 'Petrus' een relatie te leggen met Pieter en Beatrijs. Zij hadden slechts voor zichzelf en hun kind als erfgenaam het recht om de uitgegeven grond te mogen gebruiken. Het was eigenlijk een beperkte erfpacht of een langdurige pacht over twee generaties. Na overlijden van hun kind als opvolger zou de grond weer vervallen aan het kapittel. Zij hadden voorrang indien de grond verkocht werd. Dat deze bepaling er was, heeft te maken met het feit dat de nog nauwelijks ontgonnen grond – zij bleken in 1269 overigens de grond al te gebruiken – nog heel weinig opbracht. Na de periode van ontginnen, wilde het kapittel blijkbaar weer over de grond beschikken om daarna hogere inkomsten te kunnen bedingen.

Al puzzelend kwam ik tot een eventueel mogelijk verband. Laten we eens aannemen dat Pieter en Beatrijs in 1269 20 jaar waren en Beatrijs nog op 40-jarige leeftijd een dochter kreeg (Greta, *1289), die alle andere kinderen daarvoor overleefde, dan zou deze Greta in 1357 de leeftijd hebben van 68 jaar. Het was oud, maar nog ouder kwam toen ook wel voor. Het is niet onmogelijk, maar allerminst zeker dat Greta een dochter is van Pieter en Beatrijs. In elk geval moest er na de tweede generatie een nieuwe overeenkomst worden opgemaakt. De pachtinkomsten van Pieter en Beatrijs vinden we zeker niet terug in de rekeningen van de Grote Kamer van het kapittel van Sint-Jan, die maar teruggaan tot 1379.

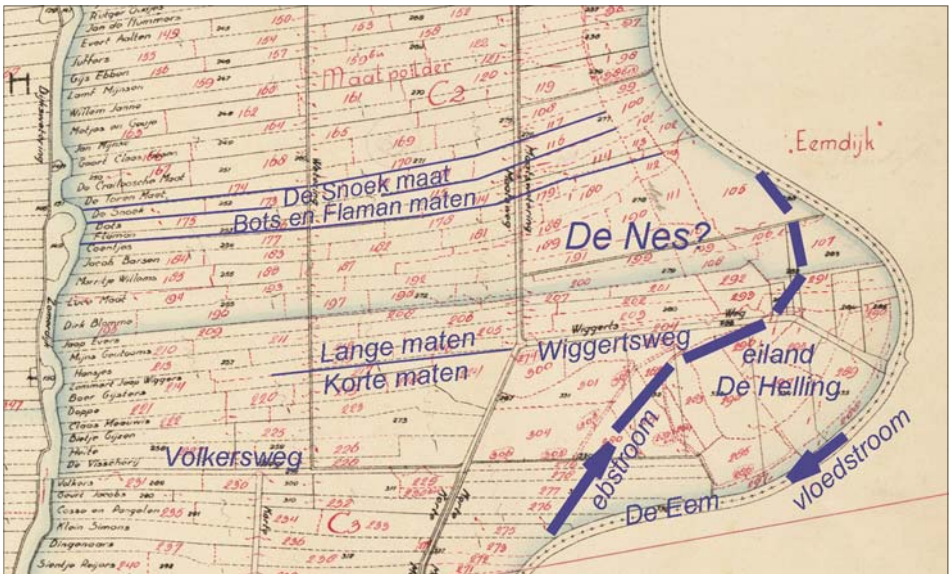
Aangezien er geen andere verwijzingen zijn naar erfpachtgronden, die de Heren van het Kapittel van Sint-Jan op enig moment in Eemnes bezaten, dan Brouwers en Bots Erf en mogelijk ooit ook Coentjes Erf, concludeer ik dat Pieter en Beatrijs hier ergens zijn begonnen, met name in Brouwers en Bots Erf.⁸ In dit verband is het frappant dat op de zandrug tussen de Noord Middenwetering en de Noord Ervenweg bij een beperkte archeologische verkenning in 1992 juist in deze erven een restant van een laatmiddeleeuwse huisplaats (1000-1500) is gevonden.⁹ Daaromheen ook een cluster van andere losse vondsten uit die tijd, die reikt van Willem Jannen erf (Meentweg 83a) aan de noordzijde tot en met Dirk Bloemen erf (tussen Meentweg 69 en 69a) aan de zuidzijde. Uitdrukkelijk moet erop gewezen worden dat de boerderij van Pieter en Beatrijs zeker niet op de plaats stond van 'Op hoop van beter' (Meentweg 75), maar aan de oostkant van de Meentweg en waarschijnlijk op de genoemde zandrug.

De naaste omgeving van deze erven werd in elk geval in 1269 als ‘themenesses’ aangeduid. Het feit dat hier al zo’n 70 jaar vóór het aanleggen van ‘de dorpsdijk’ (Wakkerendijk en Meentweg) in 1336 ontginning plaats vond in de Noordpolders, werpt nieuw licht op de ontginninggeschiedenis van Eemnes. Een heersende opvatting is dat in de Noordpolders de ontginning is begonnen vanaf de westzijde van de dorpsdijk. Dat juist hier voor het eerst gerefereerd werd aan Eemnes in verband met een erfstrook die uitkomt in de nes in de Lange Maten, is van betekenis voor de herkomst van de naam Eemnes. Tot nu toe wordt die algemeen gerelateerd aan de nes in de Geeren bij Eembrugge. Dit alles is interessant als onderwerp van nader onderzoek.

BESLUIT

Voor dit deel ben ik met name Wiebe van Ijken zeer veel dank verschuldigd voor het werk dat hij deed aan het overzicht van erven met hun gebruikers en eigenaren in de loop der eeuwen. Dit was voor dit onderzoek van cruciale betekenis.

Kaart 3: Fragment van dezelfde kaart als kaart 1, nu met de namen van de maatlanden ten oosten van de Zomerdijk. In blauw verduidelijkingen door auteur. Let op de oude ebstroom die de nes hier ter plaatse begrenste. Is dit de nes waaraan Eemnes zijn naam ontleent?

Dank ben ik ook verschuldigd aan mevrouw dr. Livia Visser-Fuchs en de heer Kees Smit voor het vertalen van enkele Latijnse handschriften. Rom van der Schaaf hielp mij met oudere leggers, waarvan hij foto's had gemaakt.

Literatuur

- A. J. Maris, *Eemnes – Rechtsgeschiedkundige ontwikkeling van de gemeente en waterschap*, Utrecht 1947.
- S. Muller Fzn., 'Lijst van goederen en rechten behorende aan de proosdij van St.-Jan te Utrecht in de 15^e eeuw'; HUA Bibl. 26705.
- E.N. Palmboom, *Het Kapittel van Sint-Jan te Utrecht*, Hilversum 1995.
- T. van Tol, 'De zwadetijs, die de Gooiers wel, en de keurmede, die ze al dan niet verschuldigd waren aan het St.-Janskapittel te Utrecht', in: *TVE*, 2 (1983) 4, p. 143-159.
- H. Visscher, *Eemland – een archeologische kartering, inventarisatie en waardering*, Stichting R.A.A.P., Rapport nr. 40, Amsterdam 1991.

Bronnen en bronbewerkingen

- Archief 'Kapittel van Sint-Jan te Utrecht' (1085-1811), Het Utrechts Archief (HUA), toegang 222.
- Archief 'Staten van Utrecht in de landsheerlijke tijd' (1375-1581), HUA, toeg. 58.
- F. Ketner, Oorkondenboek van het Sticht van Utrecht, deel III (1249-1267), deel IV (1267-1290) en deel V (1291-1296 [lees 1300]), 's-Gravenhage 1954, 1954, resp. 1959.
- H.J. Postema, *Legger van het morgengeld van 1470 in het Overkwartier en Eemland*, transcriptie NT00061_76 van Reg. Hist. Centrum Zuidoost-Utrecht, mei 2018, van toeg. 58 Staten van Utrecht, inv. 346 in HUA.
- W. van IJken, overzicht in spreadsheet, waarin eigenaren en/of gebruikers van gronden volgens de leggers van het morgengeld en het oudschildgeld worden gekoppeld aan de betreffende erfstroken van Eemnes; tijdens onderzoek omvatte dit morgengeld 1511, oudschildgeld 1436, 1548, 1599, 1735 (Binnendijk) 1716 (Buitendijk). Vanaf hier zijn de ervennamen bevroren en bekend (zie o.a. Mijnsen-Dutilh (2007), p. 223-231).

Noten

1. Dit artikel is een aangepaste versie van een deel van het verslag 'Op zoek naar Eemnes van 1269' dat op 14 september 2019 is aangeboden aan de burgemeester van Eemnes en de voorzitter van de Historische Kring Eemnes (aanwezig bij HKE en te verkrijgen bij auteur). In december 2019 zal in *Tussen Vecht en Eem (TVE)* een uitgebreider artikel verschijnen.
2. Met dank aan Kees Smit, voormalig medewerker van Het Utrechts Archief, voor de vertaling van de integrale tekst.
3. Het moet om een verschrijving zijn gegaan, mogelijk 'Die Haenwiic' in plaats van 'Die Hoeven'.
4. Een 'goede morgen' is geen echte oppervlakte, maar de werkelijke oppervlakte omgerekend ('gevouwen') naar rato van de waarde. Een 'goede morgen' slechte grond kon in werkelijkheid wel een paar hectare (ha) zijn, maar in Eemnes blijkt voor de hier onderzochte erven de 'goede morgen' overeen te komen met de echte 'morgen of 'mergen' van ca. 0,85 ha.
5. W. van IJken, 'Het banwerkboek van de Neerweg en Goyergracht (1718-ca. 1840)', HKE 2009-3, p. 128-143, i.b. p.139-141.
6. Geïnteresseerde lezers verwijs ik naar het artikel in *Tussen Vecht en Eem*, 2019 -4.
7. Met dank aan mw. dr. L. Visser-Fuchs voor transcriptie en vertaling.
8. Brunings Erf was door de proost van het Kapittel van Sint-Jan in leen gegeven aan een voorvader van Margriet Brunincx. Zie daarvoor TVE 2019-4.
9. Visscher (1991), vondsten genummerd EL40 en EL41, samengevat als Catalogus Nr. 4., bijlage 7.1.